

On Differences

DESPRE DIFERENȚE

ADRIAN MIROIU

The number of differences existing between human beings is indeed large and cannot be ignored. Those asserted by the feminist movement are just some of them. The right to be different, even as a minority, is evidently accepted nowadays, while the negation of differences is a clear sign of intolerance. However, a new ideology of differentiation is spreading around as part and parcel of a multicultural world. And this way leads to a new type of social fragmentation. How to keep a balance between the social fragmentation and the intolerance of differences is a matter of concern.

A cum câteva săptămâni, într-una din cuvântările sale de duminică, Papa Ioan Paul al II-lea a luat în discuție o temă foarte spinoasă: cum e privită femeia de Biserică. Ascultându-l, aveai senzația unei convertiri la un limbaj pe care, de altundeva, îl cunoșteai. De altfel, nu era deloc greu să depistezi de unde veneau accentele cunoscute: din - de acum puternic mediatizate - argumente ale feministelor ultimului val. Papa reamintea povestirea biblică a facerii femeii din coasta lui Adam. Ce semnificație sugera el că trebuie să-i dăm? Puțini dintre noi cred că ar rezista tentației de a considera că aici e cuprinsă ideea inferiorității femeii, în raport cu bărbatul, în fața lui Dumnezeu.

Să ne ferim însă de un atare mod de a înțelege lucrurile, avertiza Papa. Căci femeia este o *persoană* tot atât de mult ca și bărbatul: Domnul a creat atât bărbatul cât și femeia după chipul și după asemănarea Sa. E drept, deplângea Ioan Paul, cultura laică s-a modelat după valori masculine, a pus femeia mai jos și a ajuns să o considere ca un obiect. (Cum malițios comentau mai apoi ziarele, Papa voia a zice cum că Biserica ar fi practicat un feminism avant la lettre). Mai degrabă, sugera el, sensul povestirii biblice e acela că femeia nu trebuie să caute a se împlini precum bărbatul; ea nu devine om numai pentru că și numai atunci când devine bărbat.

Ioan Paul interpreta așadar facerea Evei din coasta lui Adam în sensul că umanitatea e marcată de o diversitate fundamentală. Sigur, el nu voia a zice că, diferită fiind de bărbat, femeia trebuie să se "realizeze" la cratiță ori crescând copiii. Noima adâncă a interpretării sale era aceea că astăzi trăim într-o vreme în care cele mai de temelie modele, patternuri ale vieții noastre trebuie

regândite. De ce? Fiindcă par să poarte un stigmat pe care până acum ne-a fost dificil să-l recunoaștem: acela al ispitei către un *unic fel* de a vedea, de a chibzui ori de a ne raporta la ceilalți și la celelalte. Ține de esența umanității să fie diversă. Pervertiri culturale (bunăoară, un gen de "imperialism masculin") ne-au ascuns acest fapt ontologic major.

O sumedenie de diferențe

Ideile de care vorbeam, pe care Papa Ioan Paul al II-lea le-a susținut nu de mult, nu sunt decât spuma pe creasta unui val. Cum ziceam deja, noile feministe, împotriva doamnei de Beauvoir, au clamat ceea ce deosebește femeia de bărbat; dincolo de hegemonia masculină, de andromorfismul culturii noastre, se află un tărâm încă necercetat: al zidirii lumii după felul de a fi al femeii. De la un mod nou de a înțelege cunoașterea (gândiți-vă la știința doftoroaiei față de știința unui medic modern!), de la un mod de a însăila relațiile interpersonale (o "etică a griji", după C. Gilligan), lumea va avea de câștigat. Va recupera ca valoros ceea ce a disprețuit, ca adevărat ceea ce a luat drept fals, va admite concilierii acolo unde numai conflicte păreau să existe și va vedea incompatibilități în ceea ce părea să fie cea mai desăvârșită armonie.

Dar sunt atâtea alte clamări ale diferențelor! Ale persoanelor negre ori de origine hispanică în America de Nord, ale imigranților în țările vestice (care adesea cad însă în conul de umbră al reacțiilor adverse - xenofobe - ale grupurilor majoritare) ori - mai ușor de admis deja - ale minorităților etnice. La noi în presă a fost receptat ca un fenomen cel mult comic marșul de aproape un milion de persoane al homosexualilor desfășurat la New York nu cu multă vreme în urmă. Marșul a fost însă un eveniment cât se poate de serios. Un

milion de oameni (nu toți homosexuali!) au manifestat nu pentru ca homosexualitatea să fie admisă ca un fenomen real; ideea a fost aceea de a se respinge privilegierea raporturilor heterosexuale ca singurele raporturi "normale" ori "naturale". Dreptul la diferență socială nemarginalizată, nepatologică - acesta a fost scopul aceluși uriaș marș.

În genere, ideea aceasta de diferențe, cererile tot mai insistente de recunoaștere a îndreptățirii lor, a admiterii lor nu doar ca pe o concesie, nu doar ca "tolerare", ci pe o poziție de egalitate e ceea ce au în comun atari mișcări sociale și - în același timp - ideologice. Am dreptul să fiu altfel decât ești tu - și anume oricine ai fi tu; iar felul meu de a fi nu este inferior, de disprețuit față de felul tău de a fi. Ca o paranteză, să ne reamintim că refuzul acesta de a admite diferența a caracterizat din plin viața noastră politică postdecembristă. Pe de o parte, unii nu voiau să accepte un "altul", cu un alt punct de vedere (opozitia); pe de altă parte, unii nu puteau să înțeleagă că nu erau singurii deposedați ai adevărului, imaculați moral și, de aceea, nu egali cu "ceilalți".

Democrația madisoniană

Unul dintre cele mai celebre texte de filosofie politică este o mică lucrare, elaborată de J. Madison în 1787 și publicată, la nr.10, în culegerea intitulată *The Federalist*. (O versiune românească a fost tipărită de curând de Editura All, în volumul *Limitele puterii*, de V. Morar). Problema lui Madison era aceea a îngrădirii dominării unui grup de oameni de către un alt grup. Într-o democrație, tirania minorității asupra majorității nu se mai poate exercita câtă vreme funcționează regula majorității. Ce se întâmplă însă invers? Există vreun mecanism pentru ca o majoritate să nu tiranizeze diversele

minorități? Căci, prin regula majorității, ea poate să îți impună oricând punctul de vedere.

Problema lui Madison nu e atât de abstractă ori de neverosimilă precum s-ar părea. Chiar la noi în țară, la un moment dat, ea a fost ridicată. E vorba de momentul 20 mai 1990. Atunci, s-a argumentat, o majoritate (de peste două treimi) și-a impus opțiunile fără a ține seamă de minorități extrem de reprezentative pentru societatea noastră: minorități etnice, o parte însemnată a intelectualității etc. Prin alegerea sa, majoritatea a lăsat drumul liber pentru "tiranizarea" minorităților. Din păcate însă, acestei situații i s-a oferit o conceptualizare deloc satisfăcătoare. O reacție a celor puși în minoritate a fost aceea de a se îndoi de acceptabilitatea jocului democratic. Nu sunt puțini cei care au fost atrași de vreun soi de elitism, de pildă: "elitele" au fost excluse de "mase" din majoritate; sau: necunoașterea, lipsa de informare i-au făcut pe oameni să voteze într-un anume fel (cu presupunerea că o anume "educație" bine realizată ar fi putut schimba situația; vezi de pildă atenția deosebită acordată ideii că televiziunea ar fi fost decisivă în acest sens). Am întâlnit intelectuali care (e drept că nu în scris) sugerau o modificare a regulii majorității (de pildă, de ce ar avea Badea Ilie din Fălticeni un vot egal cu cel al unui scriitor?). O altă cale (în fond, tot elitistă) de a da seamă de această situație a fost, după câte îmi pare, încercarea de a afla o temelie mai sigură decât regula majorității (de pildă, în ideea de monarhie); un cunoscut filosof nu se sîia la un moment dat să aserteze natura supraomenească, divină a deciziei monarhice (spre deosebire de cea a muritorilor).

Dar a existat și o modalitate madisoniană de a vedea lucrurile. După Madison, tirania majorității este evitată odată ce se constituie mecanismele care fac ca majoritățile să nu se mențină aceleași; dacă societatea se împarte în "facțiuni" cu

interese nu întotdeauna aceleași. Concret, la noi s-a admis că mijlocul de a dizolva majoritatea nedorită e crearea "societății civile": a unei lumi a intereselor adesea divergente. Dacă, într-adevăr, ne gândim la 1990, ne aducem aminte că atunci electoratul era aproape uniform: țărani cu aceeași poziție, muncitori în fabrici cu aceeași situație economică. Astăzi aceste facțiuni sunt sparte, și nu cred că un eventual vot va mai putea avea aceeași structură.

Tirania majorității se întinde însă nu doar - și poate că azi nu în primul rând - în plan politic. Valorile morale au fost cel mai des puse în cumpănă. Diversele minorități s-au simțit supuse unei tiranii ascunse sub voalul unei inocențe pe care secole, dacă nu chiar milenii de cultură au făcut-o să apară sub alt chip: nu cel de tiranie, ci cel de "natural", de "normal", de "rațional". E naturală împingerea femeii spre casnic, spre sfera privată a familiei și e rațional să organizezi o societate dreaptă după principiile formale ale lipsei de personalizare ale relațiilor dintre oameni. Raporturile heterosexuale sunt cele naturale, cele ce duc la perpetuarea speciei, cele homosexuale sunt perversiuni, anormalități. Cultura negrului nu poate fi decât cel mult marginală și poate fi luată în seamă nu prin ceea ce o diferențiază, ci prin ceea ce o integrează în marea cultură a omului alb american. Țiganul de la noi are desigur felul lui de viață, dar nu e definitoriu pentru cultura noastră (deși țiganii trăiesc pe aceste locuri de secole!). Nu e normal ca imigrantul să pretindă să își dezvolte cultura în țara în care s-a stabilit acum câteva decenii cel mult: o cultură turcă în Germania?

Neadmiterea diferențelor este o formă de intoleranță. Este o formă de a năzui spre unicul adevăr cu mijloace tiranice: ceea ce e specific este admis și este apreciat, dar cu condiția de a fi specific majorității.

Ideologia diferențelor

Uneori ești tentat să mizezi nu atât pe ceea ce se vede, cât pe fler; dacă ar fi să cedezi unei atari tentații, aș face ipoteza că nu e departe vremea când ideologia prevalentă a instituțiilor internaționale va fi cea a diferențelor. Aproape o jumătate de veac, drepturile omului au reprezentat ideologia occidentală de atac, capabilă să riposteze șarjelor din perspectivă marxistă. Principalele documente oficiale promovate de statele vestice, începând cu Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, au făcut un apel esențial la ele; în anii premergători prăbușirii regimurilor din țările din sfera sovietică ideea drepturilor omului a fost o armă politică dintre cele mai puternice de presiune etc.

Din păcate însă, cel puțin două tare apasă asupra ideii - în fond atât de generoase - de drepturi ale omului. Prima este foarte generală, filosofică. Puțini filosofi consideră că o atare idee este și respectabilă teoretic; în filosofia morală contemporană, cel mai adesea drepturile sunt sau respinse (ca de nesustținut teoretic) sau cel mult sunt admise ca entități secundare, derivate, definite. E greu de argumentat că ele, ca atare, sunt fundament al morali. În al doilea rând, utilizarea lor ideologică le-a uzat cu vremea. E drept că, de multă zarvă în jurul lor, au intrat adesea într-un fond comun de acceptări pe care

explicit nu le mai punem la îndoială (cum se întâmplă cu multele noastre prejudecăți); dar, chiar dacă ar fi așa, le lipsește noutatea, forța vie cu care să înfrunte o lume pentru care au fost create să o edifice, nu să trăiască în cadrul ei.

La orizont, avertizează multe documente ale organismelor europene, se află o *lume multiculturală*. O lume în care diferențele sunt recunoscute și neinferiorizate; în care orice minoritate își revendică dreptul său la identitate. (Această idee, a dreptului la diferență egal respectată, deci la identitate, e poate ceea ce se prefigurează ca central din vechea ideologie a drepturilor).

Va trebui să urmărim cu mare băgare de seamă această translație. Din două motive, cel puțin: mai întâi, pentru că presiunea *ideologică* înspre promovarea diferențelor s-ar putea să devină coplesitoare, iar reacțiile noastre să nu fie dintre cele prevenite (cum s-a întâmplat, de altfel, cu discuția în legătură cu homosexualii). Apoi, pentru că va fi poate nevoie ca noi să deosebim mai întâi, nu să ne fie arătate cu degetul, minorități relevante dar neglijate la noi. Și va fi greu: căci întotdeauna vor sta în cale "normalul", "naturalul", "raționalul". Iar inteligența noastră cade adeseori sub obiceiul de a căuta cu disperare astfel de fundamente pe care să se simtă sigură într-o lume ce fuge de sub picioare și, sub oricât rafinament, să ascundă iubirea față de vreo tiranie (măcar cea a "Spiritelui")!